

TRANSCRIPT Feministische literatuur en zin maken in seks. Met Rachel Rumai en Mojdeh Feili (afl. 175)

NYD Hallo literatuur lovers - en haters - en mensen die weinig tot geen gevoel hebben bij het woord 'literatuur', welkom bij DAMN, HONEYYYYY

START INTRO TUNE

ML De podcast over shit waar je als vrouw van deze tijd mee moet dealen

NYD Mijn naam is Nydia

ML En ik ben Marie Lotte

NYD En dit is aflevering 175

ML En de boekenweek is weer gaande

NYD Zo

ML Vanaf nu, vanaf 16 maart, en dus maken wij een aflevering over feministische literatuur en wel met twee fantastische mensen. Allereerst is daar: artistiek leider van intersectioneel feministisch literair platform Zus 'n Zo én zelf dichter en schrijver: Rachel Rumai Diaz.

ML en **NYD** Hallo!

RAC Hallo, leuk om hier te zijn.

NYD Welkom!

ML Heel leuk. Als eerst duiken we er heel eventjes kort in. Wat is Zus 'n Zo?

NYD Ja?

RAC Ja, Zus 'n Zo is een platform voor intersectioneel feministische literatuur. En ons doel is eigenlijk om mensen te introduceren aan schrijvers die misschien niet heel bekend zijn hier in Nederland. Die heel veel geschreven hebben over feminisme. Vooral schrijvers van kleur, die belichten wij eigenlijk vooral met ons platform. Maar ook nieuwe schrijvers. Dus we proberen ook in onze programmering schrijvers die bijvoorbeeld al heel professioneel zijn met misschien nieuwkomers te combineren op een platform of op het podium, zodat men in aanraking komt met alle feministische schrijvers en artiesten van Nederland.

ML Ja, vet, in de spotlights te zetten.

RAC Ja

ML Het is een hele mooie missie. Ook betrokken bij Zus 'n Zo is onze andere gast, een terugkerende gast. Hen was eerder de gast in aflevering 50 over de goede immigrant. Ze is zelf ook schrijver, recenseert boeken en is als redacteur werkzaam voor Zus 'n Zo. En het is Mojdeh Feili.

MOJ Hallo.

ML en NYD Hallo!

ML Welkom terug!

MOJ Thank you! *lacht*

ML Ja, we beginnen natuurlijk even met onze openingsrubriek, zoals altijd. De eerste vraag gaat altijd naar Nydia. Hoe ging jij de Femimist in?

NYD Ja, het was Internationale Vrouwendag,

ML *gespeeld verbaasd* Wat?

NYD Vorige week vrijdag. Ik ben aan het trainen voor de marathon. Het is onderdeel van het internationale protocol der marathon dat je de hele tijd overal moet zeggen "ik loop een marathon", om aandacht te genereren. *lacht* Dus ik dacht ik zeg het nu ook even hier in de podcast.

gegrinnik

NYD En toen dacht ik, oké, ik ga een lange run doen. Misschien leuk om een soort theemaatje eraan te hangen, want dan word ik een beetje uitgedaagd tijdens het rennen. En toen had Marie Lotte bedacht, ga langs standbeelden van vrouwen lopen.

ML Leuk, hè?

NYD Leuk idee. Dus ik helemaal een route uitgestippeld. En het eerste standbeeld waar ik heen ging was Jacoba van Tongeren, verzetsstrijder uit de Tweede Wereldoorlog. Dus ik kom daar en toen was er een man en die drukte mij een flyer in de hand. Die zei: zometeen is de herdenking van Jacob van Tongeren hier. Want het is Internationale Vrouwendag. Toen zei ik: ja, dat weet ik, ik ben feminist in hart en nieren. En toen zei hij *spottende toon* "Feminist in hart en nieren, met een roze truitje." Want ik had een roze truitje aan. En toen zei ik: niks. *lacht*

RAC Oohw

iedereen lacht

NYD In plaats van, tenminste... Nee, over dat roze truitje zei ik niks. Terwijl ik natuurlijk eigenlijk had willen vragen van wat bedoelt u, wat is de link met het roze truitje en de feminist? Maar ik zei niks! Het was ook het type man...

ML Jaaaa

NYD waar je niet een gesprek mee kan hebben. Die alleen maar aan het zenden is.

MOJ Aaaaah

NYD Ken je dat? Dat je denkt van oh, ik wil wel iets vertellen maar het komt, er is één grote muur en het maakt eigenlijk niet uit wat ik zeg, want hij is alleen maar bezig met zijn eigen...

ML Deze types ken ik wel

RAC Ja, die kennen we allemaal.

MOJ Ja, helaas

ML En misschien was dat ook wel een beetje de reden waarom je niks zei, want je dacht ook, ja...

NYD Ik kwam er toch niet doorheen.

ML Nee, je kan zeggen wat je wil, maar hij heeft het gewoon al bedacht: met dat roze truitje ben je geen feminist.

NYD Ja, het was heel raar en toen heb ik dus daarna die hele run lang nog de hele tijd kunnen denken over wat ik had moeten zeggen. *iedereen lacht*

RAC Typisch

ML Die man heeft veel te veel ruimte opgenomen in jouw hoofd!

NYD *Zucht* Jaa, klopt. Marie Lotte, heb jij ook nog een femimisser?

ML Nou, ik had een beetje een overpeinzing. We hebben deze week een paar keer gebeld met iemand die ons graag wilde uitnodigen voor een evenement, om daar iets te komen doen. Het was eerst niet zo duidelijk wat voor evenement het was. Dat is in de loop van de weken duidelijker geworden. Zij vertelde ook over de sprekers die kwamen. Wij dachten echt oh my god, wat een toffe sprekers. Ja, ik heb geen idee of ik er dingen over mag zeggen, dus ik houd maar gewoon even in het midden wat het is. Maar in ieder geval, wij waren erg enthousiast over de line-up, over de dag. Ik dacht ook wel, oh daar zou ik zelf ook gewoon wel willen zijn, gewoon als *regular* mens, niet als gast. Maar zij wilden dus heel graag dat wij ook wat gingen doen, en wij kwamen er eerst niet helemaal uit wat dan in godsnaam, wat onze rol zou zijn. We hebben een paar keer met haar gebeld en we konden het echt niet bedenken. En toen zei zij op een gegeven moment: nee maar het gaat hier over dat we graag een vertaalslag willen maken van bijvoorbeeld wetenschap, van iets wat uit de wetenschap komt, naar het grote publiek. En daar zijn jullie experts in. Ik vond dat eventjes zo *weird* om te horen! En ze zei op een gegeven moment ook, ja, vlak ook je eigen expertise niet uit, jullie kunnen dat heel goed, zoiets zei ze. Maar ik geloofde dat niet echt, denk ik ofzo.

NYD grinnikt

MOJ Waarom niet?

ML Ja, weet ik niet zo goed, omdat ik toch dacht, ja, maar wat doen wij nou? Wij nodigen experts uit, wij nodigen gasten uit, en wij praten gewoon. Ik kon gewoon niet bedenken wat de expertise was. *lacht* En ik weet wel dat wat wij doen ook belangrijk is, ook door de gesprekken die we voeren. Maar ja, gewoon het woord expert ging bij mij eventjes helemaal zo over mijn hoofd heen.

MOJ Je voelde je geen expert?

ML Nee.

MOJ Ohja

NYD Ook jij bent een expert, Marie Lotte.

MOJ Ja

ML Bedankt. Mojdeh, wat had jij?

MOJ Nou, ik werk één dag in de week op een kantoor, waar het kantoor soort van beheerd wordt door mensen die een afstand tot de arbeidsmarkt hebben. En er is een man die daar regelmatig rare opmerkingen maakt. En eigenlijk is het dus iets wat bijna wekelijks gebeurt, heb ik een femimisser. Maar ik zeg daar dan niks van, omdat ik dan ergens bang ben om een beetje validistisch te zijn als ik hem ga corrigeren. Dus dan raak ik helemaal in de knoop en dan denk ik, ja, ik loop maar weg dan.

NYD En dan laat je het maar een beetje gaan

ML Oohja

MOJ Ja

ML Ja, ik snap het wel. Je wilt je vingers er eigenlijk niet aan branden.

MOJ Ja, ik weet dan gewoon niet zo goed... Hij heeft een keer het N-woord gezegd waar ik bij was. En daar was ik zo van in shock dat ik gewoon naar de wc ben gegaan. En dacht, oké, ja, wat moet ik doen?

ML Ja

RAC Maar hebben je collega's hem ook niet aangesproken?

MOJ Nee. Ik was op dat moment, toen dat gebeurde was ik de enige persoon van kleur aan tafel. Dus ik raakte ook...

RAC Dat zou niet moeten uitmaken

NYD Oh maar het was wel aan tafel dus ook?

MOJ Ja, het was echt aan tafel.

NYD Ja, okee, ja

MOJ We gingen eten voordat er een programma plaatsvond.

ML En niemand zei iets?

MOJ Nee, maar daarna waren er ook twee collega's van mij die zeiden van ja, ik raakte daarvan in de stress, ik wist niet wat ik moest zeggen.

RAC Hmm

MOJ Dus ik was niet de enige met die stress, maar ik ben dus gewoon opgestaan en naar de wc gegaan.

ML en **NYD** Ja

MOJ Omdat ik dacht: ik weet niet wat ik moet zeggen, maar ik kan nu ook niet hier bij blijven zitten, ofzo.

ML Nee, eventjes een soort kortsluiting.

MOJ Ja

ML En heb je het gevoel dat stel iemand had gezegd: “okee, maar meneer, het N-woord dat kan echt niet meer, dat zeggen we niet”, dat hij daar niet goed op had gereageerd?

MOJ Ja, dat weet ik dus niet, want ik raak in mijn hoofd zeg maar in de knoop, omdat ik denk, ja het is ook een bepaalde mate van intelligentie, die deze persoon misschien niet helemaal heeft. Dus ik wil ook niet het moeilijk voor hem maken, en dan validistisch zijn *in the process* ofzo. Dus wat ik heb gedaan als een soort van semi-oplossing, was: later waar hij bij was, met iemand anders een gesprek gevoerd over hoe het N-woord echt niet meer kon.

NYD Oh, okee!

ML Oh, nou

RAC Aaah

NYD Dus eigenlijk heb je dus wel ergens een...

MOJ Ja, maar wel echt veel later, niet op dat moment zelf. Ik heb er toch echt wel mee rondgelopen en ik dacht: ik moet dit ergens op de een of andere manier corrigeren, maar ik weet eigenlijk niet hoe.

ML Ja. Maar ook later mag je je nog uitspreken natuurlijk.

MOJ Ja, dat is waar. Maar ik heb hem dus niet aangesproken van: hee, dit kan echt niet, maar gewoon gehoopt dat hij het dan soort van..

ML Dat het tot hem doordrong.

MOJ Ja

NYD Ja

gelach

ML Goeie. Rachel?

RAC Ja, ik moest hier echt over nadenken. Maar: het is me opgevallen, ik kom net terug uit Curaçao. Ik was daar anderhalve maand en het was ook een werkreis eigenlijk, dus werken met een beetje vrije tijd. Dus ik was ook met een crew waar ook mannen onderdeel van zijn. En af en toe ben je op het strand en dan moet je misschien daar... Nouja, ik ga niet te veel over het project vertellen, maar er werd ook af en toe gefilmd. En ik merkte - ik ben zelf niet zo heel erg bezig met wat de mannen van mij vinden, ik ben queer, dus ik heb sowieso geen interesse in hoe mannen naar mij kijken. Maar op sommige momenten voelde ik toch zo'n stemmetje van misschien mijn moeder, of misschien de jongere Rachel, van “oh, zie er wel goed uit”, of “wat vinden ze wel of niet van je lichaam of hoe je badpak zit”. En ik vond dat zó confronterend, omdat ik dat al zo lang niet heb gehad, dat ik daar ook wel een beetje van schrok.

NYD Ja.

ML Ja

NYD Ja het zit diep, he? Dat soort dingen

RAC Het zit zo diep, ja.

ML Echt vastgeklauwd in onze hoofden en lijven

RAC Ja!

ML dat het gewoon voor eeuwig... voor eeuwig dat bekijken door de ogen van een ander.

RAC Ja, ik voelde echt die male gaze. Ik denk ook omdat ze het ook vaak hadden over andere vrouwen.

NYD Oh ja, dat helpt niet.

MOJ Oh ja

RAC Ja, maar goed.. Ik zie hen ook echt als nouja, naast collega's, een beetje een bromance wat er dan is, omdat zij mij dan ook dingen vertellen en advies vragen. En dan tóch heb je zo'n gevoel van oké, maar wat vinden ze dan van mij?

ML en MOJ Ja

RAC Terwijl ik echt totaál niet daarmee bezig ben.

MOJ Ik herken dit wel. Toen ik mijn haar afgechopt had, dacht ik echt... oh, misschien zullen nu niet meer mannen naar mij kijken of zo. Ergens een...

RAC Ja

ML Boeie!

iedereen lacht

MOJ Ja! Echt een, ik ben ook queer

ML Oh nee!

iedereen lacht nog harder

MOJ dus het was echt helemaal niet...

NYD Oh nee, geen mannen?!

MOJ Maar dan toch die gedachte dat dat door je heen gaat, dan denk je...

ML, NYD en RAC Ja

MOJ oh ja, misschien is dat... Maar nu denk ik: oh chill. Maar toen was dat wel één van de gedachten. Ik bedoel, die gedachten zijn er gewoon.

NYD Zo stom!

ML *Zucht* Dan heb je echt niks met mannen en dan tóch wil je de goedkeuring van mannen.

MOJ en RAC Ja!

NYD Heftig!

Aanhoudend gelach

ML Maar wel: herkenbaar.

NYD Het is ook een proces.

ML en RAC Ja

NYD Over vijf jaar denk je misschien van, dacht ik dat toen nog? Nou, nu echt niet meer.

RAC Ja, wie weet.

NYD Wie weet!

MOJ Ik hoop het.

RAC Ik hoop het ook.

RUBRIEK POST

NYD Tijd voor POSTTTTTTTTTT

ML Post. Even een contentwarning, want het gaat over zin maken in seks, en tegen je zin in seks hebben met je partner. Voor wie dit nodig heeft: eventjes dat. *Leest voor:*

Lieve meiden,

Ik zit met een veelvoorkomend probleem voor vrouwen in mijn situatie en ik ben vooral heel benieuwd wat jullie vinden van de meest aangedragen oplossingen vanuit een feministisch perspectief. Ik besef me heel goed dat jullie geen pasklare oplossing hebben voor mijn specifieke situatie.

ML: Daar komt de situatie

Ik ben ruim 10 jaar samen met mijn man en de laatste jaren is de sex mij steeds meer gaan tegenstaan. Ik kan hier allerlei redenen voor bedenken. Ik ben midden 40 en in het begin van de menopouse. Ik ben altijd druk bezig met werk, gezin, huishouden en de derde shift en heb het gevoel dat iedereen altijd iets van mij wil. De sex is altijd problematisch geweest tussen ons, wat ik weet aan zijn gebrek aan ervaring en eerlijk gezegd ben ik nooit een fan geweest van sex met mannen. Dit schoof ik in het begin opzij want afgezien van dit heb ik in hem een fantastische partner. Hij is lief, geduldig, betrouwbaar, grappig, slim en de beste vader voor ons kind die ik me kan wensen. Op papier is hij ideaal. Alleen in bed is er weinig aan. Hij is nogal onhandig en hoewel hij zijn best doet geeft het mij vooral irritatie en

ongemak, dus probeer ik het zoveel mogelijk te ontwijken. Ik moet er wel bij zeggen dat hij mij nooit dwingt, het is vooral dat ik me schuldig voel en medelijden heb met zijn frustraties omdat ik hem niet kan geven wat hij graag wil.

Een aantal keer per jaar kom ik er voor mijn idee niet onderuit en regelt hij een romantisch avondje. Kind gaat uit logeren en er komt een fles wijn op tafel, want hij weet dat dat de enige manier is waarop ik kan ontspannen. Ik vind het oprecht heel sneu voor hem want hij houdt heel veel van mij en heeft het liefste veel vaker intieme momenten met mij. Ik hou ook heel veel van hem maar hij voelt als familie en ik zie altijd erg op tegen deze momenten omdat ik alleen door mezelf te verdoven en hopen dat het snel voorbij is er doorheen kom. Het wordt steeds erger mettertijd en de enige reden dat ik er nog in mee ga is de angst dat hij op een dag een scheiding aanvraagt en wij geen gezin meer zijn, ook al zegt hij dat niet te willen.

Nu naar de reden waarom ik jullie benader. Ik heb me suf gegoogled over dit onderwerp en ontdekte dat dit heel veel voorkomt. De adviezen die ik tegenkom vind ik alleen erg shockerend vanuit mijn eigen perspectief. Ik ben feministisch opgevoed en mijn moeder heeft bij mij erin gehamerd dat je op sexueel gebied NOOIT iets tegen je zin moet doen. En wat lees ik overal: je moet maar zin maken. Zet je erover heen, begin er gewoon aan. Neem een glas wijn om te ontspannen, als je echt niet wil, gun je man een leukere vrouw en ga bij hem weg. Met andere woorden, ga over je eigen grenzen heen, negeer je intrinsieke gevoel van afkeer en doe je echtelijke plicht. Immers, een man heeft nu eenmaal behoeftes en een goede vrouw komt daaraan tegemoet. Ik vind dit standpunt, wat je overal tegenkomt, echt niet meer van deze tijd. Wat vinden jullie?

Liefs

NYD Ja..

ML Hebben mensen meningen?

MOJ Ik heb heel veel meningen. * GELACH *

NYD Ja ik ook! Nou, Mojdeh, hit it.

MOJ Ja, een aantal dingen. Eén, als je geen interesse hebt in seks met mannen, vraag ik me af of je niet naar je seksualiteit misschien moet kijken. Het kan zijn dat je asexueel bent of queer of iets anders, maar ik vind het niet zo heel raar dat je bijvoorbeeld niet seksueel aangetrokken voelt, maar wel romantisch. Dat is iets wat we vaker bij asexualiteit bijvoorbeeld horen. Dus dat is de eerste gedachte die bij me opkwam van... oké, misschien wil je gewoon geen seks of wil je geen seks met mannen. I don't know. Ik denk dat dat iets is wat ook op je veertigste zeker onderzocht moet worden. De andere gedachte die ik had was: dit advies slaat hélemaal nergens op.

NYD Het maak maar zin advies?

MOJ Ja, dat is echt zo'n... Zeg maar, kijk, ik zit ook al heel lang in een relatie en ik herken wel dat je minder seks gaat hebben of minder vaak denkt let's go. En daar kan ik wel andere adviezen voor geven. Ik stuurde jullie ook een TikTok waarin dat een beetje getackled werd, misschien moet je wat meer niet-seksuele spanning er weer terug in laten komen door elkaar spannende appjes te sturen of meer intimiteit dat niet naar seks toe leidt. En dat vind ik een topadvies voor als je er wel ooit zin in hebt gehad. Maar dit klinkt als iets héél anders.

NYD Ja, want heel even kort over die TikTok, want dat slaat niet op deze brief, maar op zich wel een interessant onderwerp denk ik. Daarin zei die persoon: mensen denken vaak dat seks is gewoon, je hebt seks of je hebt het niet, en deze persoon legde uit om meer een soort omgeving te creëren waarin seks flowt. Dat is dus niet: seks, seks, seks (!), maar dat kan allerlei...

ML Dat zijn ook allemaal prikkels die je dan gewoon zo...

NYD Ja, dat kan ook zinding zijn, of.. En dat vond ik een héél waardevolle TikTok. Bedankt daarvoor!

ML Ja, ik ook. We gaan hem in de shownotes zetten, mensen, geen zorgen!

MOJ Maar dit klinkt niet alsof zij gewoon, zeg maar.. Het advies klinkt als iets dat wordt gegeven aan mensen die er altijd al zin in hebben gehad, maar dan ineens niet meer. Of de zin neemt af, en dat is niet wat ik hoor hier.

NYD Nee, precies. Dit is een ander probleem.

RAC Ik ben ook heel erg benieuwd waar ze die adviezen vandaan haalt, want ze zegt: ik heb me suf gegoogeld. Zijn het artikelen die hierover worden geschreven die vrouwen eigenlijk dit advies geven? Ik ben heel benieuwd hiernaar.

ML Nou, kijk.. Ons hele platform is begonnen door een boek waarin precies deze boodschap stond.

RAC Ah ja, ik weet al welk boek dit is.

ML Ik noem de titel één keertje, nog een keer voor de lol: *Sexy, but tired. But sexy.*

Geschreven door een vrouwelijke vlogger. Zij schreef vrij duidelijk dat als je geen zin hebt in seks, dan moet je maar zin maken, want je mannetje moet zijn zaad kwijt. En als hij zijn zaad kwijt is, dan heb je weer je gezellige vent terug waar je voor hebt getekend.

MOJ Disgusting.

NYD Jaren 50.

ML Jaren 50 inderdaad.

NYD Dit boek kwam uit 2018, maar dit is een jaren 50 boodschap die wij ook letterlijk in het boek *Moeder worden*, een soort standaardwerk uit de jaren 50, hebben teruggevonden.

ML Zo van, jij als vrouw hebt de taak om te zorgen dat jouw man jou aantrekkelijk blijft vinden.

NYD Ook na de bevalling.

ML Ook na de bevalling. En je bent eigenlijk ondergeschikt aan je man en je hebt als taak om seks met hem te hebben. Dat zagen we bijvoorbeeld ook terug in dat boek, waar wij dus heel kwaad over waren. Nu zitten we hier vijfenhalf jaar later te praten over allerlei onderwerpen. Maar het verbaast mij dus niet dat ze die boodschap of dat advies tegenkomt. Want blijkbaar denken mensen er nog steeds over, ook nu nog.

MOJ Je hebt toch die hele tradwives-trend, dat is hetzelfde sentiment.

NYD Ja, maar ik denk ook in progressievere kringen dat het gegeven ergens onbewust nog steeds heerst. Je bent in een relatie met elkaar en je bent dan ook een soort eigendom van elkaar. En je kan dus dingen eisen van elkaar. En één zo'n ding is dus seks.

RAC Maar het lijkt erop alsof de man veel meer dan eigenlijk te eisen heeft dan een vrouw. Er wordt heel veel verwacht. Seks, er moet gekookt worden, er moet schoongemaakt worden.

ML Jaren 50.

MOJ Niet dat we zeggen dat haar man dit nu eist.

NYD Nee, nee, nee! Dat schrijft de brieven-schrijver ook duidelijk. Het is niet dat die druk vanuit hem komt, tegelijkertijd voelt zij wél die druk, dat snap ik ook ergens wel. Want als hij wel behoefte heeft in seks..

ML Dit lijkt me dus wel bij uitstek voer voor een seksuoloog.

NYD Ja, daar dacht ik meteen aan. Misschien eerst in je eentje of later met z'n tweeën naar een seksuoloog. Want ik schrok heel erg van de zin: mezelf verdoven, hopen dat het snel voorbij is en er doorheen komt. Daar krijg ik.. Ik vind dat echt heel heftig dat je dat op deze manier beleeft en dat je jezelf daar doorheen dwingt te gaan.

MOJ Ja.

NYD Dat zou echt niet moeten. Niks. Seks is ook echt... Je lichaam en aangeraakt worden, terwijl je dat niet wil, is zoiets heftig. En Ellen Laan, seksuoloog, die is overleden, dus ik

praat over verleden tijd. Die zei ook altijd van als je leuke seks hebt, heb je meer zin in seks. Zo werkt het. Als jij dus niet prettige seks hebt, en misschien is dit dus ook een soort link die ze legt van nou met mannen heb ik nooit leuke seks gehad, dus dat dat eigenlijk altijd het uitgangspunt is geweest. Dan gaat jouw lichaam steeds meer locken en steeds meer weerzin opbouwen. En wordt het ook steeds moeilijker denk ik om überhaupt nog plezierig seks te hebben. En ik vroeg me dus ook af of het seks met mannen ding puur het fysiek is, laten we dan even uitgaan dat ze over cis-mannen spreekt, of dat het ook te maken heeft met dat ze een bepaald soort sekservaring met mannen heeft, bijvoorbeeld heel erg gericht op penetratie en heel erg gericht op zijn plezier, en dat ze daarmee pech heeft gehad, dat dat is wat zij koppelt aan mannen en seks?

ML Ja, want dat herken ik bijvoorbeeld best wel. Omdat ik, voordat ik doorhad dat ik lesbisch was, probeerde om seks te hebben met mannen en daardoor eigenlijk een soort aversie heb gecreëerd voor alles penetratie.

NYD Ja.

ML Dat kan. En het kan ook gebeuren door een niet per se traumatische ervaring, maar gewoon omdat je shit hebt geprobeerd en het pakte gewoon niet lekker uit.

NYD Ja en dan dus keer op keer het is niet leuk, het is niet leuk, het is niet leuk en dat dan dus jouw lichaam helemaal weet dit is onprettig.

ML Ja.

MOJ ja, eigenlijk komt het hoe dan ook neer op dat zij er moet achter komen wat zij fijn vindt, wat zij leuk vindt om te doen of niet te doen misschien, misschien komt ze daar op uit, maar uiteindelijk moet zij eerst naar haar eigen plezier onderzoek doen voordat ze er met hem uit kan komen wat de volgende stappen zijn.

RAC Ja, want ligt het aan hem of zijn het gewoon mannen in het algemeen? Houdt ze gewoon überhaupt misschien niet van seks? Dat is ook mogelijk.

ML En dat halen we natuurlijk allemaal niet uit deze brief, want misschien weet ze dat allemaal nog niet van zichzelf.

NYD Nee, maar ze schreef ook dat ze niet zozeer op zoek is, geloof ik, naar het antwoord op hoe haar situatie dan nu opgelost, of hoe je het maar wil noemen, maar meer over hoe wij denken over de adviezen. Ik denk echt dat dit gedachtegoed bij veel meer mensen nog heerst dan we zouden willen toegeven. En zelf heb ik dit ook wel, hoor. Dus als mijn vriend seks wil en het is al een tijdje niet gebeurd en ik voel hem die dag niet, dan ben ik toch altijd een beetje zo van: hmm, moet ik dan niet toch maar er even doorheen? En laatst hebben we daar ook wel weer een gesprek over gehad, dat hij een beetje kribbig was. En dat ik toen - vond ik het heel goed van mezelf - zei hij van: wacht, ho, fine als jij nu een beetje chagrijnig bent, maar ik heb daar niks mee te maken, het is jouw probleem, ga lekker aftrekken of whatever, doe wat je nodig hebt, maar ik kan het jou nu niet geven, want het was even te

veel in mijn hoofd, en er speelde nogal veel, het gaat gewoon nu niet gebeuren. En dan hoef je niet chagrijnig op mij af te reageren. En misschien deed hij dat onbewust, maar dat er dus toch ergens een dingetje zit van ik heb wel recht daarop, terwijl ik een feministische vriend heb die dat helemaal niet wil. En toen we erover spraken was hij ook zo van: oh ja, dat is niet oké en ik moet dat ook helemaal niet op jou afreageren. Maar dit sentiment zit denk ik héél diep.

ML Gewoon als je een relatie hebt met iemand, dan ja.

NY Maar misschien dus in hetero-relaties meer, maar ik weet dat niet hoor. Maar dat er tóch vanuit de man een soort ding is van ik moet mijn zaad kwijt inderdaad, want anders blauwe ballen, dit is toch een soort verhaal dat we met z'n allen reproduceren.

MOJ Ja, dat denk ik ook wel, maar ik heb wel aan de andere kant daarvan gezeten in een relatie met een man. En hij dus eigenlijk bijna nooit zin had en ik echt een beetje seksueel gefrustreerd rondliep eigenlijk.

RAC En andere redenen, maar... * GELACH *

MOJ Ja, dat ook. * GELACH * Maar ik werd daar ook heel chagrijnig van eerlijk gezegd.

NYD Maar ging het dan niet.. Ik heb dit namelijk ook in mijn relatie gehad. Het is zeker niet zo dat Daniel altijd degene is geweest die meer zin heeft, het is ook andersom geweest, maar ik had nooit het gevoel dat ik het van hem kon eisen. Of dat ik er een soort recht op had. Ik wil niet zeggen dat Daniel op die manier erin stond, want nu klinkt het opeens wel heel heftig. Maar ik heb nooit het gevoel gehad van oh ik ben nu chagrijnig hierdoor, dan ga ik gewoon zelf masturberen. Ik ga het zelf oplossen.

MOJ Oh ja, dat deed ik niet. Ik ging wel echt heel chagrijnig tegen hem doen.

NYD En dat is eigenlijk niet oké.

MOJ Nee, natuurlijk niet.

ML Maar je mag je natuurlijk wel zo voelen. Niet afreageren, maar je mag je wel zo voelen.

NYD Je mag je zo voelen en je mag het op tafel leggen, want je hebt een relatie. En daar heb je nou eenmaal wensen en daar heb je mensen die dingen willen en mensen die niet dingen willen. En het kan ook zijn dat je partner vet graag de hele tijd op vakantie wil, en dat jij denkt ik wil niets liever dan thuis blijven. En dan moet je daar óók een balans in vinden.

ML Nog even, want jij zei het is ook wel eens andersom geweest bij mij en Daniel, maar toen dacht jij dat er iets mis was?

NYD Ja, op het begin dacht ik dat hij me niet aantrekkelijk genoeg vond. Ik dacht dat mannen altijd seks willen, maar zo was hij dus helemaal niet. Dus ik dacht de hele tijd dat ik dan niet goed genoeg was.

MOJ Dit had ik ook * lachen*

ML Maar dit zal ook in de hoofden van mensen zitten.

NYD Dit is wel 10 jaar geleden hoor mensen!

ML Maar nog steeds zal dit in de hoofden van mensen zitten.

NYD Ja, natuurlijk!

ML Dat mannen altijd zin hebben en dat ze hun zaad kwijt moeten. En dat je het dus als vrouw in een heteroseksuele relatie dus maar moet geven.

NYD Ja, in combinatie met dat dus seks voor vrouwen in hetero, tijdens heteroseksuele vrijpartijen, vaak minder bevredigend is.

ML Omdat het penetratieseks is! * GELACH *

NYD Omdat het daar zo op gericht is, op die fucking penetratie.

MOJ Ja, maar eerlijk, vrouwen doen daar dus eigenlijk ook aan mee. En zeggen dan ook van, oh, er is iets mis als de man niet dat beeld vervult. Dat hebben wij allebei dus kennelijk ook gedaan, wel lang geleden. Maar ja, ik moest daar ook komen van, oh, misschien werkt het niet zo. Misschien zijn mensen gewoon mensen en hebben ze verschillende behoeftes.

NYD Kijk, wat heerlijk om daar te komen! Rachel, je zei net hoe die mannen naar jou keken. Dit zit er allemaal zo diep in gedouwd, al dit soort stereotype denkbeelden over man en vrouw en hoe je je gedraagt en wat je leuk vindt.

ML Krijg het er maar eens uit, mensen, dat lukt je niet!

NYD Nee, lukt je niet. Maar ik denk wel dat de mensen die luisteren en die zelf misschien wel eens het advies geven van joh, wijntje erin en gewoon maar met de benen wijd, stop daarmee! Met dit onderling ook tegen elkaar zeggen van oh, jouw man heeft meer zin. Nee, waar heb jij zin in en hoe gaan we ervoor zorgen dat jij het fijn hebt? Daar moeten we het met z'n allen weer over hebben.

ML Want inderdaad, wat jij net zei, Mojdeh, er is een verschil tussen zin maken omdat je ooit wel zin had of omdat je na een sekspartij denkt god waarom doen we dit niet vaker, dit is hartstikke leuk. Dat is een ander soort zin maken, waar je misschien ook een wijntje voor nodig hebt, dat kan, dan echt tegen je zin in denken dat je jezelf moet verdoven. Om Ellen Laan nog maar een keertje te quoten, zij zei ook altijd dat het absoluut mogelijk is om zin in seks te maken. Sterker nog, zin wordt altijd gemaakt. Spontane zin in seks bestaat niet. Zin is altijd het gevolg van seksuele opwinding, niet de oorzaak. En om zin in seks te krijgen heb je seksuele prikkels nodig, iets wat voor jou seksuele betekenis heeft, intiem gestreeld worden bijvoorbeeld. En daarnaast moet je brein gevoelig zijn voor die prikkels. In ieder geval heb je daar de zenuwboodschappers dopamine en testosteron bij nodig. Word je geprikkeld en ben je daartoe voldoende prikkelbaar, dan leidt dat tot seksuele opwinding. Dus zeg maar het zin maken is niet het probleem hier.

NYD Nee, nee, dat is het niet.

ML Maar de motivatie erachter wel. Is het uit angst? Nou, we hebben het hier over gehad in het hele idee over een kinderwens en zo, of je keuzes maakt uit angst of verlangen. Hier

wordt denk ik eerder een keuze gemaakt uit angst. Uit angst dat er een scheiding komt, dat je verlaten wordt, en niet uit verlangen naar seks.

NYD Dat je het zelf prettig vindt, dat je er iets uithaalt. Dat je denkt dat het nu al lang geleden is en dat het goed is om die zin te maken. Want ik snap ook heel goed, ik ben dus ook tien jaar bijna in een relatie, je komt in je workflow en je gaat elkaar niet meer als hyperseksuele wezens zien. Vroeger wilde ik elk uur ongeveer wel seks, dat is nu echt wel anders. Dat is denk ik heel normaal in heel veel gezinnen.

ML Dat lijkt me ook.

NYD Eh.. relaties.

ML En dan is zin in seks maken ook iets goeds. Kan ook iets goeds zijn.

NYD Ja!

MOJ Op de juiste manier.

ML Intien gestreeld worden bijvoorbeeld.

MOJ Ja, sexy appjes. * GELACH *

NYD Ja, Daniel, luister je mee? * GELACH *

NYD Stuur me een sexy appje!

SPONSOR MUBI

ML En dan nu een woordje van onze sponsor Mubi.

NYD Mubi.

ML Mubi.

NYD Mubi, Mubi, Mubi, Mubi, Mubi! Een filmstreaming-platform waar je terecht kunt voor zorgvuldig geselecteerde films. Van iconische regisseurs tot opkomend talent van over heel de aardkloot.

ML En wat MUBI goed kan is jou vertellen wat voor moois er allemaal wel niet gemaakt is. Ik zie vaak door de bomen het bos niet meer als ik zin heb om iets te kijken en dan is een gecureerde lijst ERG FIJN. Zo'n collectie heeft MUBI nu ook weer gemaakt, genaamd CALLING THE SHOTS. Dat zijn 14 uitgelichte films die allemaal geschoten zijn door vrouwelijke cinematografen.

NYD Vrouwen zijn sinds de geboorte van het medium film natuurlijk ook hartstikke bezig geweest met films maken, met het vormgeven van de visuele taal. Maarrrr jaja, ook in deze business worden hun bijdragen nog altijd ZWAAR over het hoofd gezien in vergelijking met die van hun mannelijke collegae. Ja, het gaat beter, de afgelopen jaren, maar cinematografie staat nog steeds onderaan de lijst als het gaat om vrouwelijke vertegenwoordiging.

ML Goed dus, om maar eens een spotlight op die vrouwelijke cinematografen te zetten. Dat

zijn 14 uitgelichte films die allemaal geschoten zijn door vrouwelijke cinematografen. En ik weet niet, het doet me dan gewoon goed dat ik naar een film zit te kijken waarvan ik weet: dit is de blik van een vrouw.

NYD Welke film keek je?

31:43

Ik heb gekozen voor de film Passages. Passages. Een soort Franse-achtige film. Volgens mij speelt het zich wel af in Parijs, maar er zitten ook acteurs in van die Duits en Frans en andere... Passage! Dit was een Duitse variant. Nou, anyway, de film gaat over een huwelijk van twee mannen, Thomas en Martin.

0:30:53

Queer. Een queer huwelijk. Nou, dan ben ik meteen al helemaal aan. En dan... Thomas is een regisseur. Hij heeft een film afgemaakt en tijdens het eindfilmpje, het rapfeestje van de film, wordt hij opgeswoept door een vrouw. Hij wordt verliefd.

0:31:11

Opgeswoept? Nou ja, hoe noem je dat? Verliefd. Hij voelt zich helemaal aangetrokken tot een vrouw, Agathe, en gaat met haar naar bed. De volgende dag vertelt hij aan zijn man dat hij met een vrouw naar bed was. Vanaf dit moment is er een vreselijke fysiologische cirkel van ellende en chaos. Hij saboteert zijn eigen huwelijk eigenlijk. En werd je daar blij van, deze ellende en chaos?

0:31:37

Ik vond hem ook niet per se sympathiek, maar ik vond het wel leuk om naar een film te kijken... waarin dan toch ook weer heel erg blijkt dat seksualiteit iets fluïdes is. Het gaat ook niet over een huwelijk van twee madden, maar er wordt ook nooit iets gezegd van je bent een homo of zo, wat ik fun vond wel. Er is iets te veel penetratie seks, maar ieder zijn ding. Iedereen weet dat, daar hou je niet van. Maar verder, ik vond het ook wel echt een hotte film. Ik kan het wel aanraden, ik heb wel echt geboeid zitten kijken van begin tot eind.

0:32:16

Ik zag toen ik The Worst Person In The World aanswengelde, die is niet onderdeel van de collectie, ik had gewoon zin in deze film, reclame voor Priscilla. O ja, die heb ik gezien! Nog een keer zien, want hij komt dus op Moby. Ik zou er zo nog een keer naar kijken. Dit is de film over de vrouw van Elvis, Priscilla Presley. Dit is dus echt een film over haar.

0:32:40

Dat is zo fun eraan. Ik kreeg meteen echt een hekel aan Elvis. Degene met wie ik naar de film was, was een heel getroebleerde man. Maar leuk om haar eens in de spot, want ik wist niks van haar. En Sofia Coppola toch? Ja, echt hartstikke leuk allemaal.

ML Stream nu 30 dagen gratis - ga naar mubi.com/damnhoney en het hoe en wat wijst zich vanzelf

NYD en volg @mubinederland op Instagram om op de hoogte te blijven van speciale screening en events

MUZIEK

ML We moeten het even hebben over feministische literatuur. Want zoals ik al zei, de Boekenweek is begonnen. Leuk, leuk, leuk, mooi haakje om in die feministische literatuur te duiken. Met twee mensen die er knietje, wat zeg ik, okseltjediep in zitten.

NYD Mooi gezegd, mooi literair gezegd.

ML Rachel, laat ik met jou beginnen. Wat is jouw relatie tot literatuur en tot lezen?

RAC Ja, ik denk dat lezen altijd al vanaf kind af aan een soort escape voor mij is geweest. Ik was altijd een kind die heel erg aan het dromen was, heel erg in mijn eigen wereld, dus ik hield heel veel van science-fiction films en series. En ik kon echt in een boek helemaal verdwijnen. Dus ik ben ook heel jong begonnen met naar de bibliotheek gaan. Dat deed ik altijd met mijn moeder. Ik was misschien 8 of 9 en dat was echt gewoon het leukste uitje voor mij.

NYD Ja, dat vond ik ook vroeger zo leuk!

RAC En je kon ook spelletjes en videobanden lenen.

ML Stripboeken, daar ging ik heel lekker op.

RAC Ja, en ik ben ook wel heel snel begonnen met schrijven, omdat ik het zo leuk vond om te lezen dat ik dan ook... mijn eigen dingen dan wou lezen in gedachte van mij als kind. Ja, en ook echt door muziek. Ik hield heel veel van muziek en daar komt natuurlijk ook tekst bij. Als ik een cd kocht, dan zat er natuurlijk altijd zo'n boekje met al die lyrics.

NYD Ja, helemaal terug in de tijd! het is zo niet meer van nu, maar inderdaad, die boekjes en alles lezen.

ML En dan die songteksten in je MSN-naam zetten.

NYD Hallo jonge luisteraars die helemaal de weg kwijt zijn en denken waar hebben jullie het over.

ML Dat was social media van heel vroeger, beste mensen. Oma vertelt. GELACH.

RAC Ja, literatuur heeft zo'n grote impact gehad op mij, hoe ik gevormd ben.

Door middel van heel veel poëzie ging ik lezen en schrijven. En ja, dat is eigenlijk een beetje uit de hand gelopen hobby, wat nu mijn werk is geworden.

NYD En had jij dan... want.. Oké, je begint op de basisschool met lezen, dat had ik dus zelf ook, maar op de middelbare school werd eigenlijk het plezier er bij mij een beetje uitgeramd, door die leeslijst en het verplichte lezen en ook bijvoorbeeld dat mensen de hele tijd gingen zeggen van... Nou, moet je nu niet eens naar de volwassenafdeling van de bibliotheek? Dat vond ik ook zo stom! Terwijl ik eigenlijk gewoon lekker beneden was, bij ons was dat beneden, de kinderafdeling. Daar wilde ik gewoon lekker mijn tienerboeken lezen, maar daar werd dan een beetje op neergekeken of zo. Maar hoe heb jij die middelbare school dan beleefd?

RAC Voor mij is het een beetje anders geweest omdat ik in de VS op de middelbare school zat. En met keuzevakken, als je dan hele goede cijfers had, dan mocht je speciale keuzevakken kiezen. En of course had ik advanced literature toen ik tien was

NYD o tien al?! Oke of course

RAC 10/11 zat ik al in een advanced literature-klas. Dat was gewoon echt een vak dat ik volgde. Ik las toen al Edgar Allan Poe bijvoorbeeld.

ML Wow! Je bent echt een andere uiterste van wat ik ben!

RAC Ja, maar in die tijd, early 2000s, kreeg je dan heel klassieke American literature. En dan kwam er af en toe bijvoorbeeld Maya Angelou voorbij. Dus ik heb het heel anders dan ervaren. Ik weet wel dat toen ik in Nederland kwam en hier ging studeren, er werd eigenlijk amper gelezen. Ik heb het helemaal niet hier in Nederland meegekregen op de middelbare school, dat ik echt geprikkeld werd om een boek te lezen. Dat vind ik eigenlijk wel heel jammer.

ML Ja, zeker. We slaan het eruit, in die zin En jij, Mojdeh?

MOJ Ik heb best wel een soortgelijk verhaal eigenlijk als Rachel. Bij mij begon het echt nog eerder dan school eigenlijk. Want toen we in Iran woonden, mocht ik elk jaar voor mijn verjaardag kiezen of ik een boek of een nieuw speeltje wilde. Ik wilde altijd een nieuw boek. En ik liet ook iedereen die op bezoek kwam, moest voorlezen. Als je bij ons thuis kwam, moest je voor mij voorlezen.

NYD Dat is toch een lief verhaal!

MOJ Dat was mijn eerste aanraking met literatuur en ik had ook echt veel meer boeken dan andere leeftijdsgenootjes. Dan hebben we het over voordat ik zes, zeven was, want toen ik zes was zijn we weggegaan. Toen moest ik al mijn boeken achterlaten, dat vond ik ook het allerergste. Maar mijn oom had toen als souvenirje voor mij al mijn lievelingsboeken voorgelezen op een cassettebandje. En die heb ik nog steeds. Hij is helaas overleden, maar hij deed dan allemaal stemmetjes en zo. Dat was gewoon...

ML Wat is dit prachtig! Geweldig!

MOJ Dus dat is waar mijn liefde voor literatuur eigenlijk meteen geboren was. En in Nederland was het voor mij ook een beetje vreemd hoe er met lezen om gegaan werd. Op

de basisschool was ik heel snel klaar met dat Cito-lezen en mocht ik de hele tijd gewoon vrij lezen. Ik heb, ik denk, alle boeken die daar lagen, heb ik gewoon gelezen. Toen hadden we de boekenbus in de buurt. Nou, daar heb ik ook alle boeken van mijn leeftijd gelezen. En toen ging de bibliothecaresse, die kende mij, omdat ik daar elke week was. Je mocht 15 boeken meenemen, dus ik nam elke week 15 boeken mee. En dan kwam ik volgende week weer 15 boeken mee. En op een gegeven moment mocht ik wat meer volwassen dingen lezen. Dus zij ging dan wel voor me uitzoeken wat dan wel of niet kon. Maar toen voelde ik me echt heel stoer. Ik dacht: omg! ik mag nu volwassen boeken lezen, YES! Dus dat was zo. En toen heb ik tweetalig onderwijs gedaan. We hadden een vak waarbij we dus Engelse literatuur gingen lezen. Dat vond ik ge-wel-dig. En als ik dan Nederlandse literatuur van een leeslijst moest lezen, dacht ik er helemaal niks van. Ik dacht dat het zo kut was.

NYD Dus daar is het bij mij fout gegaan, bij die Nederlandse boeken die we moesten lezen.

MOJ Ja, ik weet nog dat ik 15 was en wat conservatiever was dan ik nu ben. En ik weet nog dat ik Turks Fruit al pakte. En dat ik dacht: dit gaat waarschijnlijk over Turkije. GELACH. Nee, dat was dus helemaal niet zo.

NYD Niet het geval!

MOJ Nee, dat heeft me echt getraumatiseerd. Sterker nog, ik heb mijn moeder geprobeerd te overtuigen om naar school te gaan... om te zeggen dat dit niet geschikt was voor mijn leeftijdsgenoten GELACH.

NYD Ver voor de lentekriebels. GELACH.

ML echt hilarisch!

RAC Wat vond je moeder daarvan?

MOJ Mijn moeder zei van het maakt niet uit, toch, het is maar een boek. En ik dacht echt van, weet je wat voor rare dingen hierin worden geschreven, mama!

ML Oh, waren er maar meer mensen als je moeder! In plaats van al die Lentekriebels-types

MOJ Nee, mijn moeder was echt veel meer progressief dan ik op die leeftijd. Ze had zoiets van, ja, je groeit hier wel overheen. GELACH.

ML Hey, maar het thema van de Boekenweek is thuishkomen. Voelen jullie je thuis in de boekenwereld?

RAC Niet helemaal moet ik zeggen, in ieder geval niet in Nederland.

NYD En de boekenwereld is een beetje hoe wil je het dan interpreteren? Maar laten we eerst even over de Nederlandse boekenwereld.

RAC Ja, de Nederlandse boekenwereld. Ik maak zelf nog niet echt onderdeel uit van die boekenwereld, maar wat mij opvalt is dat er gewoon weinig schrijvers zijn waar ik op lijk. En er wordt weinig geschreven over onderwerpen die te maken hebben met mijn identiteit. En ik heb het gevoel dat daar misschien ook niet zo veel... dat mensen daarvoor ook niet echt veel kans krijgen. En dat vind ik dan jammer, want er zijn echt heel veel getalenteerde

schrijvers in Nederland. Je hebt ze in alle soorten over verschillende onderwerpen, maar niet iedereen krijgt de kans om een boek te publiceren of om een boekdeal te krijgen. En ja, daar moeten we wel echt zeker aan werken. En ook als ik het heb over de boekenwereld Nederlands Koninkrijk, daar is natuurlijk ook Caribisch Nederland een onderdeel van. En ik mis toch wel heel erg dat schrijvers daar ook vooral een kans krijgen om te publiceren. Dat is nog moeilijker. Er is geen uitgeverij op de eilanden. Dus dan moeten ze toch met een uitgever hier dan een pitch sturen. En vaak komt dat niet echt op de stapel op een bureau van een redacteur die denkt dat het iemand is die we een kans gaan geven. Dus het is daar echt nog lastiger.

NYD En als je meer kijkt naar de internationale boekenwereld, is er wel een plek waar je je thuis voelt?

RAC Ja, ik denk vooral in Latijns-Amerika zie ik echt dat daar veel aan het veranderen is. Veel vrouwen schrijven, Verenigde Staten, zelfs hier in Europa, Engeland, het Verenigd Koninkrijk, daar zie ik ook echt veel meer diversiteit. Dus ja, ik vind het ook gewoon heel jammer. En ik vraag me ook af waar het aan ligt, en daar zullen mensen vast wel antwoorden of meningen over hebben.

NYD Nouja, het uitgeverijenvak is super wit

ML Ja

MOJ ja, ja. 100 procent

ML En nog steeds, toch?

MOJ Nog steeds. Je kunt ze, oftewel de mensen van kleur, kun je op één hand tellen in die hele uitgeverijwereld.

RAC En het probleem is niet alleen dat, maar ook redacteurs. Hoeveel redacteurs van kleur zijn er?

MOJ Ja, twee of zo

RAC Ja, letterlijk, in heel dit land. En dat is ook zo belangrijk in het proces van het schrijven van een boek, want wie is degene die jouw teksten gaat lezen en jouw feedback gaat geven, en met jou meedenkt als die persoon jouw cultuur niet snapt, jouw achtergrond niet begrijpt?

NYD Een soort veiligheid is nodig natuurlijk. Als je een boek schrijft, is dat toch iets heel kwetsbaars?

ML Ja, maar zelfs al als je het over begrippen hebt die voor jou misschien dagelijkse kost zijn, dat iemand die niet dezelfde culturele achtergrond heeft de hele tijd zegt... wat is dit, wat betekent dit? En dat wil je eigenlijk niet. Want je wil gewoon dat sommige woorden er ook gewoon in zitten, zonder dat er de hele tijd een soort uitleg bij moet, omdat het voor witte mensen geschreven is, want dat is het niet. Het is voor iemand geschreven, ook zeg maar zoals jij, zelf. En als iemand wit het dan leest, is dat prima, maar dan zoek je het zelf maar op. Dus ik kan me voorstellen dat daar ook heel veel wrijving in zit

RAC Ja, want dat speelt ook een hele grote rol voor een uitgeverij. Wie gaat jouw boek lezen en wie gaat je boek kopen? En wie is de gemiddelde lezer in Nederland? Ja, dat is toch een witte, wat ouder persoon. Misschien niet per se man of vrouw.

MOJ Veel vrouwen he? Er wordt gezegd dat er, tenminste in de uitgeverijwereld, wordt er heel erg gezegd dat degenen die het meeste boeken kopen, dat dat witte vrouwen van boven de vijftig zijn.

RAC Ja, en vinden zij bijvoorbeeld het boek dat ik zou schrijven, of iemand die op mij lijkt. interessant, zouden zij het lezen? En als het antwoord nee is, ja, dan houdt het eigenlijk op.

ML Kapitalisme! MUZIEK *jingle: GELD GELD!! Ka-ching-ching kapitalisssmeeee*

MOJ Ja, uiteindelijk is een uitgeverij ook een commercieel bedrijf.

RAC Dat blijft het zeker, ja.

MOJ Maar toch, in Amerika en Engeland zijn dat ook commerciële bedrijven, maar er worden wel echt veel betere, of ja, mag ik wel zeggen toch, veel betere dingen uitgegeven.

ML Maar is dat dan gewoon een bredere afzetmarkt?

NYD Maar Nederland is toch... het hele ding is dat we de hele tijd denken dat we progressief zijn. En dat zijn we natuurlijk helemaal niet. Mensen denken: o een boek van een zwarte auteur, dat is voor zwarte mensen. En witte mensen weigeren dan dus om dat dan te lezen, want dat is niet voor mij of het is niet 'neutraal'.

RAC Een hele goede film hierover: American Fiction. Heeft een Oscar gewonnen. Ik heb hem ook gezien een paar dagen geleden. Het gaat hier precies over, een zwarte auteur die niet schrijft over zwart zijn, maar volgens mij schrijft hij een beetje historische, Griekse, aparte boeken in de woorden van zijn uitgever. En zijn publiek is dan heel divers, of althans misschien meer wit, Zodra men dan ziet dat je een zwarte schrijver bent, wordt zijn boek in de boekenkast gelegd van African-American fiction of non-fiction.

ML En dan verdwijnt het weer ofzo?

RAC Nee, niet dat het verdwijnt, maar hij is wel een zwarte schrijver, alleen hij schrijft niet over iets wat te maken heeft met African-American cultuur of geschiedenis of wat dan ook. Hij schrijft gewoon een verhaal.

ML Omdat je een zwarte schrijver bent, word je dus meteen in die hoek geduwd.

RAC Juist. Ja, dat is natuurlijk ook verkeerd hè. Dat heb je dan ook. Maar het is in Nederland... zover zijn we nog niet eens, want we hebben niet eens zo'n boekenkast ergens in een boekhandel of in een bibliotheek met alleen maar bijvoorbeeld Zwarte schrijvers of schrijvers van kleur of wat dan ook. Dus we lopen echt twintig stappen achter.

ML En als jij het over de mensen die lezen, Mojdeh, dat zijn witte, oudere vrouwen, het is natuurlijk voor vrouwen... vrij normaal om boeken te lezen van mannen, maar andersom...

NYD Ja, dat is een vrouwenboek.

ML En dat is veel minder normaal dat iedereen dat dan interessant zou vinden om te lezen.

MOJ Ja, daar komt het wel op neer.

ML Ik heb even geen vraag.

NYD Voel jij je thuis in de boekenwereld? Jij zit natuurlijk meer in die wereld dan Rachel.

MOJ Ja, ik heb gewoon op heel veel verschillende gebieden in het boekenvak gewerkt. Uitgeverij, boekhandel, dus ik heb al veel kanten van gezien en boekrecensent ben ik ook. Ik voel me helemaal niet thuis en ik probeer al heel lang... een soort van dan maar mijn eigen thuis te maken. Wat we nu met Rachel natuurlijk ook doen via Zus 'n Zo. Maar al daarvoor was ik altijd al op zoek naar... De meeste mensen van kleur in het boekenvak kennen elkaar eigenlijk ook een beetje. Is het niet alleen van naam, dan kennen we elkaar wel of heel goed, weet je.

ML Dat is ook heel tekenend natuurlijk.

MOJ Ja, we vinden elkaar natuurlijk ook. Maar we beschermen elkaar ook wel, dus dat is ook wel nodig.

ML en je hebt zo'n netwerk denk ik ook wel nodig

RAC een supportgroep

MOJ Ja, en we klagen ook vaak tegen elkaar, van *zucht* Dit is weer gepubliceerd of dit is weer gebeurd of heb je dit en dat gehoord. Maar los daarvan denk ik dat er ook een soort van probleem zit in dat uitgeverijen nog steeds niet snappen wat, en ik begin een beetje hekel aan dit woord te krijgen, maar wat diversiteit en inclusie dan echt zou moeten inhouden. Dus dan wordt er heel vaak alleen bij de output nog wel eens wat diversere auteurs aangenomen. Maar mijn grootste frustratie met het Nederlandse boekenvak is dat het dan ook gelijk over racisme en identiteit moet gaan. Hebben wij niet andere verhalen dan... Ja, sorry, ik vind het heel goed als er over racisme wordt gepraat. Dat mag duidelijk zijn. Maar kom op. Ik wil gewoon een science-fiction verhaal van een zwarte auteur lezen en denken... Oh, wat heerlijk. En dan mogen er best wat thema's in verwerkt zitten, want dat is ook de werkelijkheid van die auteur. Maar het hoeft niet zo te zijn dat je een Zwarte auteur bent en dan ga je witte mensen leren wat racisme inhoudt. Ik grap daar eens mee, ik hoef daar echt niet nóg een boek over te lezen. Er is genoeg.

ML Juist van die andere dingen wil je meer.

NYD in principe mag daarover meer, zolang er maar een hele grote brede poel is van andere boeken ook. En dan mag heus dat boek over racisme ook meer. De rest moet eerst maar even uitgebreid worden

MOJ Het is een beetje als typecasting in films. Jij bent dit soort personage, dat wordt ook gedaan met boeken. Jij bent een auteur van kleur, dus jij gaat het over identiteit en cultuur en racisme hebben en verder niks. Maar eigenlijk wil ik heel mediocre werk van mensen van kleur

NYD een kekker chicklitje

MOJ Ja, graag! Gewoon iets wat niet per se gelijk een soort van... academisch verslag over racisme hoeft te zijn.

ML Het hoeft ook niet gelijk een heel goed boek te zijn, want er zijn zoveel slechte boeken. En dat is prima, dat is hartstikke top. Sommige mensen vinden dat leuk, andere mensen niet. En dat aanbod moet er gewoon zijn van iedereen.

MOJ Ja, precies. Het is een soort van hoge maatstaf waar je dan per se aan moet voldoen... als je als persoon van kleur gepubliceerd wilt worden. En dan is er ook gelijk een soort van, oh ja, maar dit was niet goed, zie je wel, dus daarom moet ze niet gepubliceerd worden, waarvan ik denk van... heb je al die witte mannen gelezen die echt helemaal onzin aan het schrijven zijn. En dan weet ik veel hoeveel boeken daarvan verkocht worden. Ik ga geen namen noemen, maar ik kan er echt zo een paar uit mijn hoed trekken.

RAC En ook zij schrijven natuurlijk over racisme.

ML Ja, daar zeg je wat.

MOJ Rachel leest mijn gedachten. *gelach*

RAC Dus ja, I mean, there's enough. Maar ik denk dat het zeker niet zo is dat er niet meer over moet geschreven worden

MOJ nee, maar ook andere dingen. Ik ben natuurlijk zelf ook schrijver en ik weet nog dat ik gevraagd werd om een verhaal te schrijven. Ik ga niet zeggen waar, maar dat er zo werd gezegd van... kun je dan de strijd van hoe het is om met je familie in strijd te gaan... over queerness als je moslim bent erin verwerken en toen dacht ik: nee, *this character is gonna have fun*.

ML Wat erg zeg

MOJ I don't care. Ik wil dit schrijven voor die queer moslim die dacht am I ever gonna have a good life? Of mensen die, soms praat ik met mensen die zich niet queer durven te noemen want ze hebben het niet moeilijk, denk ik wow, dus dat moet dan zo zijn. Dan heb je dat fucking beeld van queerzijn

ML hoe fucked up is dat?

MOJ Ja, mogen we ook plezier hebben? Het lijkt net alsof we gewoon mensen zijn met onze eigen ervaring. Dat mag dus ook in het boekenvak terugkomen. Dat mis ik.

RAC Ik denk ook dat veel schrijvers van kleur die dan die kans krijgen... waarschijnlijk zo'n enorme pressure ook voelen om te presteren. Want zij moeten het natuurlijk doen en laten zien dat het kan... en dat het succesvol kan zijn, dat we het waard zijn. En dan wat ook zo verschrikkelijk is, is dat je dan moet wachten op recensies... en dan waarschijnlijk de persoon die de recensie schrijft een wit persoon is... die het misschien helemaal niet begrijpt of bepaalde verwachtingen heeft. En daar moet je dan ook natuurlijk mee gaan leven. Dus het is ook voor de schrijver zelf een lastige situatie, denk ik.

MOJ Ja, dit is precies waarom ik eigenlijk alleen mensen van kleur recenseer. Die witte mensen krijgen al genoeg van me.

RAC Ja, dat is ook echt nodig.

MOJ Er zijn genoeg mensen die op hen lijken, die iets zelf kunnen zeggen.

ML Laten we nu even in positieve dreigingen hieraan. In welk boek herkennen jullie je wel voor het eerst? Of staat je bij als... oh, daarin herken ik me, dit ben ik.

RAC The House on Mango Street van Sandra Cisneros. Dat is de eerste Mexicaanse-Amerikaanse schrijfster die gepubliceerd werd in Amerika, volgens mij. Het is best een oud boek, volgens mij ergens in de jaren 80. Ik heb hem zelf gelezen toen ik een tiener was. En dat is, denk ik, echt de allereerste keer dat ik me echt gezien voelde. Dus het is een boek met eigenlijk korte verhalen. Het gaat heel erg over Latijnse-Amerikaanse cultuur. Ik ben zelf... mijn moeder komt uit Venezuela, mijn vader uit Curaçao, dus ik kon me daar ook helemaal in vinden. Het gaat over bijvoorbeeld behaard zijn, donker zijn, dat je haar niet altijd goed zit, dat je ouders dan de taal niet spreken, over verliefd zijn, maar ook heel erg over familie en hoe ze dus bijvoorbeeld in een huis woonden met te veel broertjes en zusjes en er niet zoveel ruimte was. Ja, maar ook gewoon heel erg verlangen naar een andere toekomst voor zichzelf. Dus ja, dat was voor mij echt een eye-opener toen ik dat boek las. Dus echt zeker een aanrader voor iedereen.

ML Je hebt me helemaal! Ik zit hier te luisteren en denk: ik wil het lezen!

RAC Ja, het is ook niet een heel dik boek.

ML ook fijn

NYD En weet je nog hoe het op jouw pad kwam?

RAC Dat durf ik niet te zeggen. Ik denk toch echt via school, dus via mijn Advanced Literature vak.

ML Nou ja, dat is geweldig.

RAC Ja, ik denk dat als ik hier volledig was opgegroeid en naar Zandvoort was gegaan, ik dat boek misschien nooit was tegengekomen

ML Nee, dan zat je vast bij Het Gouden Ei van... Hoe heet-ie?

NYD dat eeeeuwige Gouden Ei

RAC Ik weet niet eens wat het is. Do I wanna know?

MOJ Het is best een spannend kort boekje.

NYD het is vooral heel kort, dus voor de leeslijst ideaal, maar het is inderdaad wel echt een spannend verhaal.

RAC Ik heb het helemaal gemist, die leeslijst. Dan moest je dus echt boeken gaan lezen, hè?

NYD Ja, bijvoorbeeld tien ofzo, en dan kreeg je op het eind van je schooltijd een mondeling. En dan moest je dus antwoorden daarop geven. Maar heel veel mensen gingen dus nooit

het boek lezen, die gingen gewoon samenvattingen lezen. Dus het doet heel weinig voor leesstimulatie. Het roept eerder weerzin op.

ML En er stonden dus verplichte titels op, wat ik heel vervelend vond.

NYD Dat was bij mij niet, hoor

ML het was bij mij echt een leeslijst waar we uit moesten kiezen.

NYD Nee, dat had ik ook, maar het was niet van je moet verplicht deze vijf?

ML Nee, je mocht wel kiezen, maar dan nog.

MOJ Ja, het is een lijst. En die lijst is wel veranderd, maar nog niet goed genoeg. Ik moet zeggen dat ik... Ja, dit is een bekentenis. Ik heb ook al die boeken niet gelezen.

MOJ Ook allemaal samenvattingen?

ML Ja, ik ook niet hoor. Nog nooit een boek van... Ja, het Gouden Ei heb ik uitgelezen, omdat het zo dun was GELACH

MOJ Ik heb het Gouden Ei en volgens mij een ander boek van Harry.. De Aanslag?

NYD O ja, De Aanslag

MOJ En Turks Fruit dus helaas

NYD Maar dat is heel veel hè? Wij zijn allemaal leesliefhebbers, toen we jong waren. En het wordt dus gewoon kapot gemaakt

ML Het is weg bij mij.

NYD En dat is voor mij ook wel echt voor een groot deel, omdat ik mezelf niet kon... Ik kon niks met die boeken, want waar gaat dit over? Ik had er geen binding mee. Wanneer als jij dan voor het eerst had, of misschien had je dat al veel vroeger, dat kan natuurlijk ook, dat je dacht van hé, dit ben ik

MOJ Nou ja, toen ik in Iran boeken las, was dat niet iets wat bij me opkwam, want ik was gewoon in mijn thuisland.

NYD Dan was je ook nog heel jong.

MOJ Ja, toen was ik ook heel jong, dus daar heb ik niet echt zo'n bewuste beleving van meegemaakt. En bij mij kwam het helaas echt veel, veel, veel later. Het was toen ik al Engelse literatuur aan het studeren was. Ik weet nog dat iemand in de les zei... waarom hebben we alleen maar witte auteurs op de lijst staan voor dit vak? Ik was mijn master al aan het doen, dus besef. En ik dacht, oh mijn god!

RAC Was het een eye-opener?

MOJ Ja, het was ook nog een wit persoon die dit zei.

RAC En waren het allemaal mannen? Mannelijke schrijvers?

MOJ Dat weet ik niet eens meer eerlijk gezegd, want wat mijn docent toen heeft gedaan, is gezegd: we gaan het anders doen - want het was een vak over poëzie - iedereen mag een gedicht aandragen van diverse auteurs. En toen hebben we onze hele leeslijst veranderd.

NYD Oh, maar dat is ook wel een goede reactie!

MOJ Ja, dus dat was voor mij de eerste keer dat ik besepte dat ik me eigenlijk nog nooit mezelf terug had gezien in een literatuur. En daarna heeft het nog een tijdje geduurd voordat ik het ook vond. Toen ben ik allemaal Iraanse auteurs gaan opzoeken, dacht ik oh my god, misschien moet ik een keer wat anders gaan lezen. Want ik was tot op die tijd helemaal zo van oh my god, the English classics, so amazing!

GELACH.

RAC Ik heb ook die era gehad hoor.

ML Dat is oké mensen, dat is oké.

RAC het hoor erbij.

ML En Adam Poe en alles.

MOJ Degene waarvan ik mezelf echt terugvond en ook tegen die tijd was ik al geradicaliseerd, het heet The Ungrateful Refugee van Dina Nayeri. Dat is ook Nederlands vertaald als Ondankbare Vluchteling, volgens mij. En ik ging dat boek lezen en zij vertelt in dat boek eigenlijk over haar ervaringen, maar ook andermans ervaringen als vluchteling ergens te komen en dan maar overal heel dankbaar van moeten zijn. Tegen die tijd had ik zoveel woede in mij opgebouwd daarover, dat het voelde als thuiskomen. "Ja, ik wil helemaal niet dankbaar zijn voor het feit dat ik hier ben gedropt door mijn ouders, en er dan maar iets van moet maken, terwijl ik me helemaal niet thuis voel hier.". Dus dat was voor mij de eerste keer herkenning.

Ze is zelf Iraans en woont in de UK. Ik heb haar ook mogen ontmoeten.

NYD Oh echt? Heb je haar geïnterviewd?

MOJ [enigszins beschaamd] Ja, ik heb haar geïnterviewd, maar dat interview heb ik dus nooit uitgewerkt. Echt erg, ja!

ML ADHD!

MOJ Ja!

GELACH.

MOJ Ik hoop dat Ebice dit niet aan het luisteren is.

GELACH.

NYD Als je nog een keer denkt van ja ik ga het nu doen, dan geef ons een seintje en zetten we het in de shownotes.

ML Wat maakt literatuur feministisch in jullie ogen?

MOJ Kijk, je kunt zeggen er moet iets van feministische theorie in verwerkt zitten, maar daar ben ik het eigenlijk niet mee eens. Want het kan al zo simpel zijn als dat je vrouwen of andere mensen met andere genders de kans geeft om hun verhaal te vertellen. Dat vind ik eigenlijk al feministisch genoeg, want dat zijn verhalen die we niet zo vaak mogen horen. Dus vooral vrouwen en non-binaire mensen van kleur, denk ik, is voor mij eigenlijk gelijk al feministisch, omdat ik naar jouw verhaal mag luisteren. En een goed voorbeeld daarvan is

Burnt Sugar van Avni Doshi. Het gaat over een verhaal waarin ze een moeder heeft die eigenlijk heel slecht voor haar is geweest, maar die is nu dement geraakt. En dan moet ze een soort van dealen met voor haar zorgen, terwijl ze ook een afkeer voor haar heeft omdat ze haar eigenlijk zo slecht behandeld heeft in haar jeugd. Dat vond ik zo'n ontroerend complex verhaal, terwijl er niet iets in dat verhaal is dat zegt dit is feministisch of dit is een feministisch perspectief. Maar het is gewoon een verhaal van de complexiteit van moeder-dochter-relatie. En dat vind ik ook heel erg feministisch.

NYD Ja, dat ben ik het helemaal eens.

RAC Want wat is feminisme hier bijvoorbeeld vergeleken met in een ander land? Ik denk dat dat ook vooral heel belangrijk is om daar rekening mee te houden als je naar een boek kijkt. Misschien kan het bijvoorbeeld in een land zijn waar helemaal geen boeken geschreven worden door vrouwen. Het feit dat er een boek geschreven is door een vrouw is al dan feministische literatuur. Of dat er een vrouwelijk personage is zoals jij zegt. Dus ik denk dat we ook een beetje afstand af en toe moeten nemen van de westerse feministische blik die we hebben, waar we naar kijken naar bepaalde onderwerpen, vooral in boeken.

En ook echt open moeten staan van oké, hoe ziet feminisme eruit in een ander land en wat schrijven ze daar dan over? En dat vind ik dan vooral heel erg interessant.

NYD En hoe selecteren jullie dan je boeken voor bijvoorbeeld de leesclub?

RAC Nou we kiezen eigenlijk elk jaar een schrijver, een centrale schrijver, die ons dan inspireert om een thema te kiezen. En aan de hand van het thema gaan we dan kijken, sowieso dan boeken van die centrale schrijver, maar ook boeken van andere schrijvers die iets met dat thema hebben. Dus bijvoorbeeld dit jaar is de centrale schrijver, ze is helaas vorig jaar overleden, Ama Ata Aidoo, een Ghanese schrijver. We hadden vorig jaar het plan om dit jaar het festival te doen om haar werk, haar oeuvre, te eren. We hebben ook met haar contact gehad toen ze nog leefde. Ze had ons uitgenodigd om naar Ghana te komen om haar te interviewen. Helaas een paar maanden later hadden we het nieuws gekregen dat ze er niet meer is. Maar zij heeft echt heel veel geschreven over Afrikaans feminisme. Of althans feminisme, hoe het is in Afrika vergeleken met het Westen. Ze heeft theaterstukken geschreven, poëzie, romans... en heel erg de stem van de Afrikaanse vrouw bijvoorbeeld echt laten horen wat in die tijd heel bijzonder was.

ML En wat is die tijd?

RAC Nou, al vanaf de jaren 80, denk ik, dat zij aan het publiceren was.

ML Dat was dan echt een uitzondering?

RAC Ja, ik durf niet te zeggen of het een uitzondering was toen.

MOJ Maar op haar manier.

RAC Ze was erg kritisch, niet alleen naar het Westen, maar ook naar de Ghanese cultuur bijvoorbeeld, of de cultuur die er dan in West-Afrika heerst. Dus dat is dan ook heel

bijzonder, dat je beide perspectieven in beeld brengt wat als lezer heel leerzaam is, want je kunt over beide werelden ook leren hoe het is om als vrouw daarin te leven. Het thema dit jaar is zusterschap in verzet, dus we zijn gaan kijken naar wat zijn allemaal boeken die te maken hebben met zusterschap, of banden tussen vrouwen of zussen en verzet, want vaak worden vrouwen toch wel vergeten als we spreken over verzetsstrijders. Die worden helaas toch door geschiedschrijvers niet meegenomen in geschiedenisboeken. Dus we zijn ook een beetje gaan onderzoeken van wat daar al over is geschreven. Dus ja.

MOJ Ja, en toen hebben we gekeken... Je kunt heel veel non-fictie vinden over het slavernijverleden, maar wij hadden allebei zelf ook wel gewoon zin om fictie te lezen, ook omdat het op een andere manier binnenkomt. Het is minder afstand. En ja, we hebben gewoon een hele lange lijst van titels. Daar hebben we dan weer een keuze uit gemaakt. We hebben ook echt geprobeerd om uit Nederland stemmen te halen. Dus we hebben Miljuschka Meulens, die Moederland heeft geschreven. Die is net uit. Dat is onze volgende boekenclub, zeg maar. En ja, gewoon ook om te laten zien... in Nederland hebben we die stemmen ook zeker wel en laten we dat aandacht geven.

RAC Ja, en de reden dat we voor dit thema hebben gekozen, omdat we nog steeds in het herdenkingsjaar zitten van slavernijverleden. Dus we wouden vooral zwarte schrijvers, zwarte vrouwelijke schrijvers een platform geven. Dus het boek van Miljuschka Meulens, Moederland. Ik heb hem nog niet gelezen. Maar ik denk dat het ook belangrijk is dat we niet alleen kijken naar boeken die heel erg gaan over slavernij. Want dat kan ook wel heftig zijn en niet iedereen heeft daar weer zin in. Ik moet ook eerlijk zeggen dat ik af en toe vermijd in bepaalde periodes... om films of boeken te lezen daarover.

ML Uit zelfbescherming?

RAC Ja, maar het is ook heel interessant om te kijken wat je eigenlijk met je mee sleept. Wat erf je met zo'n verleden in het nu en wat voor invloed of impact heeft het op je leven? Op hoe je misschien relaties met je ouders of je mentale gezondheid? En dat is ook wel echt waar het boek van Miljuschka over gaat. Dus ik ben heel erg benieuwd.

MOJ En ook Homegoing gaat daar eigenlijk ook over. Dat is onze laatste boekenclub in juni. En dan hebben we Daniela Zawady uitgenodigd, die dan met ons daarover in gesprek gaat. Maar dat boek, ja, dat heb ik dus al gelezen, want die hebben we helaas moeten... Het was eigenlijk de bedoeling dat we die boekenclub al hadden gehad, maar we hebben hem verschoven naar juni, omdat er bijna geen aanmeldingen waren, helaas. Maar in juni gaan we het dus daarover hebben. Ik heb hem al gelezen en ik vond dat zo'n... Ja, een hele andere manier van het lezen over slavernij. Ik heb inmiddels best wel veel boeken die met dit thema te maken hebben gelezen. En in dit boek laten ze eigenlijk zien twee perspectieven.

NYD Twee zussen zijn het, toch?

MOJ Twee zussen, precies. Of halfzussen. Eentje wordt tot slaaf gemaakt en dan volgen we haar hele lineage tot aan nu. En de andere zus blijft in Afrika en dan volgen we haar lineage. Ik ben nou echt zo iemand die van droevige verhalen houdt, maar op een gegeven moment dacht ik, *someone needs a happy end here*, maar ook wel op een hele mooie manier geschreven zeg maar. Dus.

ML Maar dit is een tranentrekker dan? Alleen maar sad?

MOJ Ja, ik moest af en toe afscheid nemen van personages, dat is hoe goed ze het geschreven heeft. Dat ik echt dacht van oke ik kan nu niet naar de volgende personage.

NYD Heel even nog blijven bij...

ML Ook intens zeg, intense leeservaring!

MOJ Ja, maar dat vind ik het mooie aan lezen.

RAC Dat wou ik net zeggen! Laat het je niet afschrikken. Dit is juist wat ik zo mooi vind aan boekeb lezen. Of dat ik een boek net uit heb en ik denk... maar ik ben nog niet klaar om afscheid te nemen van deze personages. Ik wil gewoon meer lezen. Dus dat is wat je ook een beetje voelt met Homegoing.

MOJ Ja, iets wordt tot leven geroepen voor je. Dat is toch een hele andere manier dan lezen over de feiten... die er, ik weet niet hoeveel tijd geleden, plaats hebben gevonden. Ik weet wel hoeveel tijd geleden trouwens, maar...

GELACH.

NYD Gewoon even ter... Ik weet het heus wel. Want als je over feministische boeken denkt, ik denk dat veel mensen eerder denken aan non-fiction, ik zeg het als het fout, maar nu zeg ik het goed geloof ik. Non-fictie, terwijl er dus met die fictie zoveel te behalen is. Hoe denken jullie dat, en laten we het dan dus vooral even hebben over fictie, hoe fictie feministische literatuur bij kan dragen aan een gelijkwaardigere wereld, waar we uiteindelijk met z'n allen natuurlijk heel erg heen willen. Of nou, met z'n allen. Wij met z'n allen hier aan tafel.

GELACH

En de luisteraars ook, hopelijk. Ja.

MOJ Ja, ik heb het gevoel dat ik heel veel gepraat heb.

RAC Het valt echt mee.

MOJ Ja? Oké. Nou, ik denk, en dit is iets wat sommige mensen al vaker van mij hebben gehoord, dus sorry als je een van die mensen bent, want ik praat hier heel graag over. Ik denk dat literatuur is een soort van gedachte-experiment die je uit kunt voeren op een hele veilige manier, want je zit in je huis mee te doen aan dat gedachte experiment die de schrijver voor je uit heeft geschreven. En door in te beelden hoe de wereld bijvoorbeeld helemaal naar de klote kan gaan, zoals in dystopische literatuur, of juist heel erg mooi kan worden in utopische literatuur, kun je ook een beetje aan de ene kant hoop vasthouden van oké dit is waar we naartoe willen werken en is het mogelijk, aan de andere kant ook van we

moeten echt oppassen dat we niet hier komen en door zelf soort van in dat wereldje te stappen en te ondergaan, wordt het denk ik ook gewoon echter of leer je heel veel dingen, bijvoorbeeld, ik heb dankzij literatuur heel veel over feminisme überhaupt geleerd. Ik was echt een van die mensen die zichzelf geen feminist wilde noemen, want ik vond dat alle mensen gelijk waren en helemaal in de war raakte wat feminisme nou eigenlijk was. Dat is wel een tijd geleden, maar ik heb wel door literatuur kunnen leren wat dat dan eigenlijk precies inhoudt en hoe dat eruit kan zien en je het voorstellen. Ik ben niemand die in beelden denkt en het een beetje moet voelen voordat ik iets echt begrijp. En ik denk dat literatuur daar, echt fictie, daar heel goed voor kan zijn. Maar ook empathie en leren over andere culturen, leren luisteren eigenlijk. Dat is de kern. Leren luisteren naar andermans verhaal gaat je zoveel brengen in een wereld waarin we gelijkwaardigheid hebben, luisteren mensen naar elkaar en luisteren naar de leed die iemand ondergaat of de positie die ze hebben of wat ze nodig hebben en als je niet luistert dan kan je ook niks veranderen dus het is eigenlijk een simpele manier om te zeggen of een hele moeilijke manier om te zeggen het is een simpele luisteroefening.

ML Ja mooi.

RAC Ja, kijk, non-fictie is niet voor iedereen, dus het kan ook voor iemand best wel zwaar zijn om te lezen wat non-fictie is, of dat je het gevoel hebt 'ik ben al klaar met school, dus ik hoef geen theorie meer'.

NYD *lachend* Het is klaar, ja.

RAC Maar wat zo mooi is aan fictie is dat we ook moeten beseffen dat veel fictieschrijvers zich laten inspireren door wat er speelt in de wereld. Ik vind bijvoorbeeld The Hunger Games zo'n goed voorbeeld ervan. Ik ben even de naam van de schrijfster naam kwijt... Suzanne Collins. Ja, die was het nieuws aan het kijken van gameshow naar reality-tv-programma, naar de oorlog in Irak die op het nieuws voorbijkwam tijdens het zappen. Dat heeft haar geïnspireerd om The Hunger Games te schrijven.

ML Ik zag de films terug en dacht dat het zo actueel was met Gaza en verzet. Dat je in films altijd zo meeleeft met dat verzet.

RAC Juist.

NYD En dat mensen dat nu dus helemaal niet zien.

ML Nee, en ik zat ernaar te kijken en dacht echt...

RAC Ja, ik ook. Een paar maanden geleden heb ik ze allemaal weer achter elkaar gekeken.

ML Ik ook!

NYD *lachend* Nou!

RAC En ik dacht: oh my God, mensen moeten dit gewoon weer opnieuw gaan kijken.

NYD Maar mensen maken die link dus blijkbaar ook niet altijd. Dat is in het verhaal en dan ben ik het er helemaal mee eens, maar dan weer terug naar de echte wereld en o nee, daar ben ik het niet mee eens.

RAC Maar het kan wel helpen om dingen die misschien complex zijn, die er spelen in de wereld, te begrijpen en mensen te waarschuwen. The Handmaid's Tale bijvoorbeeld – sorry, Mojdeh, want ik weet dat zij niet zo fan is van dit boek.

NYD *lachend* Jaaaaaaa!

RAC Hoe heet ze? Margaret...?

MOJ Atwoord.

RAC Margaret Atwood heeft ook gezegd dat er eigenlijk niks wat zij in dat boek heeft geschreven in principe fictie is. Want het zijn allemaal losse voorbeelden die ze heeft genomen die ergens in de wereld gebeuren of die vrouwen overkomen. Dat heeft ze dan in één boek gestopt. Dus fictie is inderdaad ook echt een manier om... *lachend* Mojdeh is aan het lachen.

MOJ *lachend* Sorry!

RAC Het is wel echt een manier om dingen misschien behapbaar te maken voor mensen en dat mensen toch iets meer empathie kunnen hebben voor bepaalde situaties.

ML Het is natuurlijk ook een boek... Kijk, een schrijver moet natuurlijk één keer superveel moeite doen om dat boek te schrijven, maar dan is het geschreven en dan kan iedereen het lezen. En je hoeft dan dus niet de hele tijd vragen te beantwoorden van mensen die dan vinden dat ze iets moeten weten van jou.

NYD O, je bent lesbisch. Hoe hebben jullie seks?

ML Precies. Je schrijft het gewoon ook één keer op als je er zin in hebt. Maar ik bedoel: pak zo'n boek erbij.

NYD De tools zijn er om verschillende verhalen tot je te nemen en dat is dan verteld door iemand die het wil delen met de wereld versus gewoon random je collega die je dan weer lastig gaat vallen.

RAC En wie weet wat het bij jou losmaakt als lezer. Misschien zijn er bepaalde situaties en je leest en je denkt. 'hé, maar ik kan mezelf hierin herkennen of in dit personage herkennen', of 'dit is mij ook overkomen'. Dat is ook een manier om iets bijvoorbeeld te verwerken of mee te worden geconfronteerd. Ik denk dat wij, als we het hebben over boeken men in het algemeen - vooral in de feministische wereld - heel veel focussen op non-fictie. Wat ook superfijn is, want dat geeft je ook echt vocabulair om jezelf te uiten en discussies aan te gaan of je mening te vormen. Maar mensen gaan alsjeblieft ook écht meer fictie lezen.

NYD Ja.

RAC Yes.

NYD Laten we dan eventjes naar de tips gaan, toch?

ML Ja.

NYD Willen jullie allebei één feministische schrijver uitlichten?

RAC Diana Lebacs was een Curaçaose schrijfster. Ze heeft enorm veel jeugdliteratuur geschreven, heel veel boeken over vrouw zijn, over jong meisje zijn, over racisme, seksisme enz. Ze heeft veel voor het eiland betekend, dus op Curaçao is ze erg bekend. Helaas is ze twee jaar geleden overleden. Maar hier in Nederland...

NYD Nooit van gehoord.

RAC Waarschijnlijk nooit van gehoord.

ML Nee.

RAC Er zijn veel mensen die niet van haar hebben gehoord. Dus bij dezen wil ik haar heel graag in de spotlight zetten.

MOJ Nice.

ML Mojdeh?

MOJ Octavia E. Butler is... Ik ben sowieso niet een persoon die heel vaak van dezelfde auteur dingen leest. Ik ben heel vluchtig daarmee en dan denk ik, oh ja, de volgende wil ik leren kennen. Maar van Octavia Butler, ook door Zus 'n Zo, heb ik best wel veel gelezen. En daarvoor had ik al wat van haar gelezen, omdat ik... Nou ja, je had het net over Margaret Atwood en dat is waar ik een beetje zo mijn scriptie over heb geschreven, over The Handmaid's Tale. Zij heeft heel erg de geschiedenis van zwarte mensen gebruikt om dat behapbaar te maken voor een wit publiek en daarom heb ik een beetje een...

NYD Dat is jouw kritische noot.

MOJ Ja, daar heb ik een beetje een haat-liefde-relatie mee - geen liefde voor het stelen dus. Maar Octavia Butler is dus een zwarte auteur die science fiction en dystopische fictie heeft geschreven, wat echt mijn favoriete genre is. Zij is zo ongelooflijk badass. Als je haar niet kent, dan bij dezen een bindende tip, om wat dan ook van haar op te pakken, want het maakt eigenlijk niet uit. Alles is briljant. Zij hield dus net zoals ik van het genre, maar zij zag zichzelf niet terug en toen dacht ze: fuck it, ik doe het zelf.

NYD Ja.

MOJ En daar hou ik van. Als iemand denkt 'ja, jullie denken allemaal dat ik dit niet kan doen. Ik ga het juist doen.' En dan zó goed zijn! Nou! En alle thema's die je maar wilt, komen voorbij. Wat ik heel leuk aan haar vind, is dat ze hele rare, complexe werelden maakt. Maar niet complex als in zo'n high fantasy en ik moet een heel wereld...

NYD Met een kaart die je uitvouwt.

MOJ Nee, dat niet alsjeblieft.

NYD Dat kunnen mensen ook leuk vinden, maar dit niet.

MOJ Dat is voor mij te ingewikkeld en daar heb ik geen zin in. Maar zij maakt het dus én toegankelijk, maar ook heel erg alsof je die wereld kan voelen zonder dat ze je het van A tot Z hoeft uit te leggen.

ML En dan is het dus ook een beetje dystopisch.

MOJ Jazeker dystopisch. Ze heeft heel veel kritiek eigenlijk verwerkt op een redelijk subtiële en soms niet-subtiële manier over klimaatverandering, racisme en dat is precies wat ik bedoel. We hoeven het niet steeds expliciet over racisme te hebben. Je kunt het er best in verwerken omdat het je belevingswereld is. Nou, dat doet zij dus echt supergoed.

NYD En dan ook nog van allebei een boektip.

ML Los van deze schrijvers.

NYD Heel graag. Voor de mensen. De mensen being me. *lacht*

ML Ik zit hier alles op te schrijven. Ik wil het allemaal!

MOJ Oké, ik heb dus een soort van tip die ik naar iedereen gooi, totdat ik er persoonlijk voor heb gezorgd dat laatst iedereen die een beetje feministisch is dit boek heeft gelezen. Het heet *Woman on the Edge of Time* van Marge Piercy. En ik heb het dus steeds over dit boek, omdat het gewoon... Mijn scriptie waar ik het net over had, die ik en mijn scriptieadviseurs/begeleiders hebben gelezen, maar daarin ging ik Atwoods wereld met deze wereld vergelijken en dit boek kwam ik dus heel random tegen. Ik zag er een quote van Margaret Atwood op staan dat dit een 'feminist must read' was. Toen dacht ik: oh, wat interessant. En toen bleek ze gewoon veel beter dan Atwood te zijn.

ML Ik love de sfeer daar.

NYD Het komt ook uit 1976, zie ik.

MOJ Precies. Zij is deels Joods, volgens mij, en Amerikaans. Ik weet niet precies wat haar achtergrond verder is, maar zij is heel erg in die tweede golf van feminisme opgegroeid. Maar dit boek in ieder geval - want ik wil het niet per se verder over haar oeuvre hebben - is een utopie, een feministische utopie, waarin ze heeft geprobeerd alles uit te denken hoe een gelijkwaardige maatschappij eruit zou kunnen zien. Er zit zoveel in, dat als je het boek steeds blijft herlezen, dat je er weer iets nieuws uit haalt. Ik heb het inmiddels vijf of zes keer gelezen en ik blijf er nog steeds nieuwe dingen uit halen. Het is heel erg zo van 'geld bestaat niet', dus kapitalisme bestaat niet, er is geen racisme, er is geen gender meer. Dus het is een compleet genderneutrale wereld. Dit boek was het eigenlijk een soort startschot voor mij om te leren over het niet-binaire van gender. Toen heb ik echt iedereen om me heen lastiggevalen met 'wist je dat?'

Iedereen lacht

ML Dat het een construct is.

MOJ Ja, precies. *lacht* Maar als je het wil beleven in plaats van Judith Butler-achtige, academische moeilijke dingen over te lezen, dan is dit perfect.

NYD Dit is dan hét boek.

MOJ Ja.

RAC Ja, ik heb mijn tip eigenlijk al een beetje weggegeven, want dat was The House on Mango Street. Dus bij dezen. En non-fictie: Sister Outsider, is nog steeds echt een boek dat ik blijf herlezen. En elke keer denk ik: 'oh, dit heb ik gewoon gemist in de vorige keer dat ik het las'. Het is dus een boek van Audre Lorde, die zichzelf black lesbian feminist writer noemde. Dus haar boek zijn allemaal korte essays en gedichten over identiteit, over feminisme, intersectionaliteit enz. Echt heel leerzaam, eye-opening. Mijn favoriete essay is Poetry is not a Luxury, waar ze het heeft over hoe poëzie, vooral vrouwen eigenlijk, ook een beetje in de vorm van therapie hun gedachten op papier laten zetten, die ze dan toch wel weer kunnen vertellen. Dus dat was echt een essay dat ik echt heel erg mooi vond van dat boek. En verder, ja, er is zoveel, maar ik kan er gewoon nu eventjes niet op komen.

ML Dat is helemaal oké. En als je een lijst hebt, zetten we die ook graag in de shownotes.

RAC Die hebben wij zeker! We hebben echt heel lange lijsten.

ML En sowieso staan er een hoop tips ook op de websites van Zus 'n Zo. Daar kan je ook altijd terecht. Dus het hangt niet allemaal af van deze aflevering. *lacht*

RAC *lachend* Oké, gelukkig!

NYD De workshop Feministisch schrijven geven jullie ook. Misschien voor de mensen die nu luisteren, die denken 'dat thuiskomen heb ik nog nooit ervaren', of wat jij net zei: 'ik ga het zelf doen', wat voor tips kun je meegeven hier nu in de podcast zonder de hele workshop te spouieren?

RAC Ja, de workshop geven wij niet zelf. Die geeft Mina Etemad.

ML Ook te gast geweest in deze podcast.

NYD Zondag 24 maart in Amsterdam.

RAC Oh, wow. *lacht* Ja, de workshop zelf, dus eigenlijk wat tips?

NYD Ja, waar begin je?

RAC De workshop gaat over feministische theorieën, dus eigenlijk over hoe je bijvoorbeeld een opiniestuk kan schrijven, of een essay of een brief, waar je dus aan de hand van de feministische theorieën die je misschien leest, in zo'n non-fiction-boek, dat gaat toepassen en je mening gaat geven. Dus het gaat echt vooral over hoe je je mening kunt geven over bepaalde onderwerpen. Ik weet niet, Mojdeh. Heb jij wat tips? Want jij bent degene die wel echt meer de artikelen schrijft. Ik ben meer van de fictie.

MOJ Ja, mijn tip - en dat haten mensen, dus sorry - is om een outline te schrijven van je gedachten en dan pas te gaan schrijven.

NYD Wat betekent dat?

MOJ Een outline is dus, stel ik wil een artikel schrijven over Octavia Butler, dan bedenk ik: 'oké, wat wordt het specifieke onderwerp'? Dus laten we zeggen, ik pak haar boek

Verbonden en dat gaat dan over het slavernijverleden. Dus dan zeg ik: 'oké, dat is het grote thema, maar wat dan is dan het specifieke onderwerp'? Dus dan kies ik iets specifieks en dan ga ik daar de argumenten voor op een rij zetten. Dus het is belangrijk, want A, B, C, dat zijn mijn argumenten en die ga ik nu in dit verhaal verwerken. Wat dat doet, is een soort van geraamte voor je verhaal opzetten, zodat je weet waar je naartoe werkt. Vaak als je gewoon begint te schrijven, dan... Dat kan ook je methode zijn, dan moet je het heel vaak helemaal redigeren tot je echt een mooie rode draad hebt. Maar als je je rode draad of je geraamte al van tevoren weet, dan gaat het een stuk makkelijker.

NYD Ja, het wordt een soort invuloefening.

ML Dan loop je ook niet zo snel vast, want dan begin je met de volgende argumenten.

MOJ Ja, precies.

RAC Kom vooral naar de workshop om meer tips te krijgen.

NYD En de leesclub, laten we die ook nog even duidelijk noemen. In juni. Jullie noemden net al het boek van Milouska Meulens, Moederland, en Homegoing van Yaa Gyasi. Hoe werkt dit?

RAC We hebben nog drie Zus 'n Zo-leesclubs.

ML Dit jaar.

RAC Dit jaar. Het concept is trouwens een voorleesclub. Dus je hoeft het boek niet gelezen te hebben om naar onze leesclub te komen. Wat echt laagdrempelig is. Dus we nodigen een schrijver uit en die gaat een aantal passages voorlezen en aan de hand daarvan zijn er gesprekken. Mojdeh is de host. Jij kan dan als publiek natuurlijk ook meepraten, want het gaat over het passage dat net is voorgelezen. Dus het is ook wel heel leuk, want we doen het in een kleinere groep. Dus dan kun je ook wel makkelijk vragen stellen of meepraten. We hebben altijd hapjes. Het is heel gezellig. Kom alsjeblieft langs. De volgende is 24 april. Die gaat dus over Moederland.

NYD Is Milouska er dan ook zelf in dit geval?

RAC Yes! Ze is er zelf om haar eigen passages voor te lezen. Dan hebben we 22 mei ook een leesclub en die gaat over De liefdesliederen van W.E.B. Du Bois, de Nederlandse vertaling dus. Daar hebben we Thalia Ostendorf voor uitgenodigd. Zij is ook een van de vertalers geweest. Zij gaat dan wat passages voorlezen en dan gaan we daarover in gesprek. Prachtig boek trouwens. En dan hebben we 23 juni Homegoing van Yaa Gyasi. Die lezen we dan in het Engels, met Daniëlle Zawadi als speciale gast.

ML Het scheelt echt in mijn hoofd al duizend dat je dat boek dan niet gelezen moet hebben.

RAC Ja, fijn, hè?

MOJ Ja, precies, want wat we heel vaak zien, is dat we dan zo'n boek gaan bespreken en dat mensen daarna heel enthousiast worden om het te gaan lezen, omdat het al gaat leven in hun hoofd. De druk ligt ervan af. Dan hoef je niet voor een bepaalde tijd dat boek te

hebben gelezen. Dus we kiezen de passages en dan gaan we daarover praten per thema en gaan dan ook weg van het boek om bredere dingen, feministische onderwerpen, te bespreken.

NYD Dan zouden we heel graag willen afsluiten, Rachel, met een voordracht van jou.

RAC Ja. Als disclaimer: ik ben momenteel heel veel aan het schrijven. Ik werk aan een boek en een bundel, dus ik heb niet heel veel nieuw werk dat ik nu op dit moment kan delen. Als je dit gedicht al van mij kent, geniet er bij dezen nog een keer van!

ML Het is een beetje zoals met jouw oom, Mojdeh, dat het voorgelezen wordt op een bandje, dat het heel prettig is dat je het nog een keertje kunt lezen, nog een keertje kunt horen en nog een keertje. Heerlijk!

RAC *voordragend* "Zwart is het bloed dat de grond haar kleur gaf. Zwart is de koffie dat rijk is aan smaak, gezoet met zweet van suikerrietplantages, geoogst door mannen die lijken op mijn vader. Zwart. Zwart is de nacht dat ik geboren word als dochter van de maan, kleindochter van het zand, nakomeling van alles wat ver weg woont. Zwart is Spaans. Hoe vaak ze ook zeggen van niet, zwart is het verborgen verhaal, zwart is Curaçao. Een vader, een dochter, kilometers afstand en de legende van een eiland waar verloren stukjes van haar overal aanspoelen. Ik kom van de zoutpannen, zwarte stippen in het witte zout. Ik proef het zoutwater als ik hem een kus geef op zijn wang. Ik voel de zand in de ruwheid van zijn handen. Ik kom van hoedemaaksters, van Arowak en Taíno. Ik kom van de tot slaaf gemaakten. Er leeft tamboe in mij in een plek die ik nog niet heb gevonden. Ik zoek mijn voorouders in de schaduw van de palmbomen, in het blauwe water dat al onze geheimen kent. Heeft de zee onze botten teruggegeven aan het land als kalkstenen? Ik ga op zoek naar de verhalen die vertellen wie ik ben, geschreven in talen die ik niet ken, maar ik vind alleen maar uitgescheurde bladzijdes in geschiedenisboeken. Dus ik schrijf. Ik schrijf omdat mijn pen bloedt. Ik schrijf omdat blinde vlekken in het verleden niet te verwijderen zijn. Ik schrijf omdat de inkt die door mijn aderen stroomt wil bloeden op regels buiten de lijntjes. Ik schrijf omdat het bloed niet alleen de mijne is. Ik schrijf nachtenlang wat ik overdag niet durf te zeggen. Er leven vrouwen in mij; ik moet ze blootleggen. Abuela zei altijd, no llores mij, je moet ze uitleggen. Schrijf onze verhalen en laat ze geen grenzen stellen. Schrijf over Flor, Mamachi. Schrijf over ons eiland. Schrijf over dat wat wij verloren hebben, dat wat zij ontnomen hebben. Vertaal onze verhalen in de bewegingen die hen doen stilstaan. Gebruik je lichaamstaal. Dus ik draag dit lichaam als een ongelezen boek. Mijn huid, de volgeschreven vellen. Ik moet het allemaal vertellen."

Stilte

NYD Prachtig, dankjewel

ML Echt heel mooi.

RAC Dankjewel.

EINDTUNE

NYD Dit was aflevering 175! Heel veel dank Rachel en Mojdeh dat jullie hier waren. Shownotes vind je op damnhoney.nl/aflevering-175. Daar vind je een paar dagen na het verschijnen van deze aflevering ook het transcript.

ML Daniël van de Poppe, Lucas de Gier, Liesbeth Smit, wederom bedankt voor jullie diensten.

NYD Ook bedankt maar weer aan de superhelden van onze transcriptclub: Daria, Paulien, Yvonne, Paula, Pieke, Guusje, Maaïke, Tess, Anna, Claartje, Maaïke, Robin, Julia, Cheyenne en Xiao-Mei.

ML Post kan naar: info@damnhoney.nl

NYD Wil je geld aan ons kwijt, dan kan dat ook, op PETJEAF.COM/DAMNHONEY. Vanaf 1 euro per maand word je bonusbal en krijg je onder andere toegang tot onze bonuspodcast genaamd 'Je doet het er maar mee'. Die editen we niet. En gaat nergens over.

ML Maar ook wel!

NYD Want na de laatste aflevering heeft Marie Lotte heel veel berichtjes ontvangen!

ML Ja, ik kreeg veel berichtjes van mensen en als je wilt weten waar het over ging, moet je maar gewoon bonusbal worden.

NYD Of niet.

ML Of niet.

NYD Zelf weten.